

Erik Lindgren

**Postfolkets
vedermödor
på 1800-talet**

INNEHÅLL

Inledning	1
Exempel från lantpoststationer	7
Exempel från järnvägs-poststationer	29
Inventarier	33
Ortregister	38

Inledning

I folkmun kallades länge de, som arbetade åt postverket, för postmästare. Det kunde i synnerhet gälla de personer som skötte poststationerna. De benämndes i matriklarna för poststationsföreståndare, medan ordet postmästare i den på 1800-talet rådande formella terminologin avsåg chefer för de av regeringen för varje särskilt fall beslutade postkontoren. Under perioden 1850-1881 var den formella chefstiteln postexpeditör vid de mindre postkontoren (dvs postexpeditionerna). Dessa "mellanstora" chefer tillsattes av poststyrelsen, liksom poststationsföreståndarna.

I det följande ägnas i första hand arbetsförhållandena vid poststationerna uppmärksamhet, d v s de minsta lokala enheterna. Jag berör först med få ord den då rådande snåriga terminologin.

Om man bortser från de fåtaliga s k postuppsyningsmansplatserna fanns det intill 1861 inga andra fasta postanstalter i vårt land än postkontor, huvudsakligen förlagda till städerna. Man kan säga att en löneregleringsfråga bidrog till att ett mindre slag av postkontor tillkom 1850, vilka fick beteckningen postexpedition under de tre följande decennierna. Antalet postkontor och postexpeditioner var år 1850 bara 135 och uppgick år 1860 till 175. Detta glesa postnät kunde naturligtvis inte tillräckligt tillgodose behovet, när 1855 års portoreform visade sig bland annat ha resulterat i en starkt ökad brevväxling. Detta gick hand i hand med större antal skrivna brev på grund av 1842 års folkskolestadga.

Ett sätt att försöka avhjälpa det växande behovet av ett tätare postnät speglas i ett regeringsbeslut den 9 mars 1860. Då bemyndigades poststyrelsen att "*å lämplige ställen inrätta ett nytt slag av poststationer, vilka äro ämnade att, såsom speditionskontor, för mera avlägsna orter underlätta förbindelsen med närmaste postkontor eller postexpedition*".

Det kungliga brevet föranledde poststyrelsen att förhöra sig hos länsstyrelserna om behovet av sådana poststationer. Länsstyrelsernas allmänna kungörelser lämnade vägen öppen för framställningar om poststationer, framställningar som naturligtvis prövades noga före beslut. Det kan vara av visst intresse att notera hur generaldirektör Wilhelm Roos angav en orsak till beslutet om poststationer på landsbygden. I sin historiska återblick i verkets första verksamhetsberättelse omtalade han, att brevlådor hade uppsatts vid allmänna postvägar med början 1855 under vissa förutsättningar.

Ett villkor var att en kommun eller flera korrespondenter på en ort förenade sig om att genom en lämplig person svara för tömning på behöriga tider av brevlådan. Detta reglerades genom ett kungligt brev den 9 mars 1855 och av postmedel betalades 15 kr om året för bestyret med brevlådan. Men så skriver Roos följande:

"Då emellertid denna utväg till postutväxlingens underlättande endast i ringa mån av allmänheten anlitas, beslöts år 1860 inrättandet av ett nytt slag poststationer, vilka skulle utgöra en art filialkontor till närmast liggande postkontor eller postexpeditioner".

Man kan notera att tillväxten av poststationer på landsbygden var ganska liten inledningsvis. De första poststationerna öppnades sålunda i februari 1861, alltså efter nära nog ett helt år av undersökning och överväganden av behovet efter regeringsbeslutet. Under hela första året begränsades antalet öppnade poststationer till drygt 40 st.

En överenskommelse om att öppna poststationer i järnvägsstationer med början i februari 1863 bidrog till att statistiken visar på en större ökning av antalet poststationer under den följande tioårsperioden. Det var emellertid inte förrän 1874 som ett större genombrott kan konstateras. Detta hänger samman med 1873 års riksdagsbeslut om att överföra ansvaret för kronobrevbäringen till postverket.

Villkoren varierade på olika håll i landet, men åtskilliga av de iakttagelser som kan göras för bl a småländska poststationsföreståndare har under min forskning visat sig kunna finnas inom andra geografiska områden. Genomgående har jag mött lokala i och för sig små postchefers viktiga funktion med stor arbetsbörda, ett nit som sällan eller aldrig kan sägas ha gett utslag i lönesättningen. Detta gäller också tiden före 1874. I det följande ges några exempel från 1860-talet, men tyngdpunkten ligger 1874 -1890.

Samtliga nya föreståndare 1874 hade på sätt och vis fått förhandsinformation genom de kontakter som länsstyrelsens underlydande, kronofogdar och länsmän, hade haft med postmästarna under rekryteringsarbetets gång. Uppgifter om de blivande poststationsföreståndarnas göromål hade postmästarna kunnat vidareföra till berörda aspiranter. Informationen var ändå knapphändig.

Länsmännens direkta kontakter med påtänkta kandidater gav dem inte alltid tillräcklig information inför tillsättandet på respektive poster efter beslutet om kronobrevbäringsreformen. Denna genomfördes bl a i landskapen Småland och Öland med 1874 års ingång. Låt oss titta på tillsättningen inom smålandslänen, sedan den nya organisationen väl var fastställd, men först något om lönevillkoren.

Det fanns en viss ram för arvodena, men man finner att åtminstone vad gäller 1874 års poststationer hölls dessa ner. Genomsnittsbeloppet i hela landet för avlöning till poststationsföreståndare var år 1874 så lågt som 163 kr per år. Maximibeloppet hade från poststationernas tillkomst 1861 varit 200 kr per år men det höjdes 1874 till 600 kr och inte förrän 1909 till 900 kr. Vid denna höjning bortföll den provision som poststationsföreståndarna dittills haft för frimärksförsäljning. Arvoden för bokföring och hantering av lösväskor fick fortfarande behållas. Någon ersättning för att hålla lokal eller för dess uppvärmning, belysning och städning betalades inte då av postverket. Man kan utan överdrift hävda att det var föga lönsamt att vara föreståndare för en poststation.

1874 års arvoden för då nytillkomna poststationsföreståndare i Småland och på Öland varierade mellan 300 och 15 kronor per år. Det sistnämnda låga beloppet gällde ett par poststationsföreståndare i Kronobergs län (Sjösås och Drev). De lägsta beloppen har i Jönköpings län varit 40 kr (Sandseryd) och i Kalmar län 50 kr (Hossmo). Däremot förekom i dessa båda län inte de höga årsarvodena på 300 kr, som hade tillerkänts vissa länsmän i Kronobergs län. Skillnaderna kan tolkas på olika sätt men det ligger nära till hands att tro att någon kontakt för samordning av bl a lönefrågor inte förekom mellan de olika länen vid detta tillfälle. Generella regler tycks ha blivit satta ur spel. Även om underlaget för studium i de tre smålandslänen tillsammans uppgår till omkring 230 poststationer, torde det inte vara tillräckligt utan tilläggsmaterial från andra län för att kunna bilda grund för sådan statistik som kan vara representativ för landet.

Man bör kanske också ägna uppmärksamhet åt vilka yrkeskategorier som blev vanligast förekommande för postkåren på landsbygden. Detta varierade mycket i olika landsändar. För Kalmar län kan man notera att skollärare och handelsmän var ganska vanliga poststationsföreståndare vid 1874 års reform. Däremot anlätades kronobetjäningen procentuellt sett inte i så stor utsträckning som var fallet bland de 49 i Kronobergs län år 1874 nyantagna föreståndarna, där tio var länsmän eller fjärdingsmän, åtta var handlande och sex var skollärare. I Kalmar län fanns i denna grupp sju länsmän och fjärdingsmän, medan skollärarkåren representeras av inte mindre än 23. Tolv föreståndare var organister eller klockare i Kalmar län. Handlarna representerades också av tolv föreståndare, medan tre var gästgivare och lika många kyrkans män. I Jönköpings län varierade yrkena på motsvarande sätt med dominans bland lärare och civilstatstjänstemän.

Läsning av handlingar från poststationsföreståndare till överordnade postmästare eller poststyrelsen visar entydigt att villkoren var mycket hårda. Även om det fanns formella beslut om öppethållandetider, var föreståndarna i praktiken mer eller mindre bundna vid sina tjänsteställen och fick vara beredda att alltid stå till tjänst. Det gällde inte bara att sköta expeditionen utan också att se till att avgående post var i ordningställd och att vara beredd att ta emot ankommande post, när postföraren kom, oavsett det var ett gående eller körande postbud och vid vilken tid på dygnet postutväxlingen skulle äga rum.

Poststationernas föreståndare hade vid starten i allmänhet inte någon annan teoretisk utbildning än den de kunnat förvärva genom att läsa då gällande instruktion för poststationsföreståndare.

I den mån personal vid de överordnade postkontoren hade tid, kunde de vid besök på poststationerna ge praktiska anvisningar. Detta skedde i alltför liten omfattning och de praktiska problemen ledde till många expeditionsfel under den första perioden.

Bland konkreta exempel på detta kan nämnas ett som gäller tf postmästaren Philip Palme i Ljungby (ordinarie postmästare där från 1875). I ett brev till poststyrelsen den 7 februari 1874 framhöll han bland annat, *"att de nya poststationerna, oaktat desamma givna, otaliga så väl skriftliga som muntliga upplysningar och förklaringar av alla slag, fortfarande ådagalägga en så grov okunnighet att ännu nästan ingen post från någon poststation blivit riktigt behandlad vare sig genom försändelsernas frimärkande och taxerande i övrigt"*.

Inte bara skrivelser från de hastigt tillsatta och utbildade poststationsföreståndarna med deras förfrågningar om hur arbetet skulle bedrivas utan också deras personliga inställelser hos postmästare Palme tog alltför mycket av hans arbetstid i anspråk. För att kunna klara av denna ökning, behövde han anlita ett biträde särskilt för att ta emot och lämna ut försändelser vid postkontoret i Ljungby, d v s sköta den löpande expeditionstjänsten.

Intressant är också att Palme i brev till poststyrelsen framhöll *"att utav de 22 poststationer, av vilka sjutton under Ljungby lydande, med vilka postanstalten utväxlar post, flera äro belägna i socknar, vilka förut haft sin post på andra fullständiga postanstalter, varigenom förorsakats en för tillfället särdeles stor och vidlyftig behandling av retur försändelser av alla slag, samt att postanstalten under denna tid endast genom anlitan av ännu ett biträde och i övrigt ansträngande både natt- och dagarbete kunnat så uppehålla de löpande göromålen, att ej någon större oordning inträffat"*.

Det gällde inte bara att sköta expeditionen utan också att se till att avgående post var i ordningställd och att vara beredd att ta emot ankommande post, när postföraren kom, oavsett det var ett gående eller körande postbud och oavsett om postutväxlingen skedde på dagtid eller nattid. På många poststationer rörde det sig bara om två eller fyra gånger per vecka, men det fanns också poststationer i närheten av en mera frekventerad linje, som t ex den mellan Vislanda och Ljungby, där poststationen i Boaryd var belägen. Dess föreståndare skrev i februari 1874 bl a följande till poststyrelsen:

"Vid denna poststation, till vilken och från vilken så många försändelser ankomma och avgå sex gånger varje vecka, vore omöjligt mången gång medhinna passa på då diligensen kommer, synnerligast som ej någon tid är bestämd och icke gärna kan bestämmas, dels för vägnas olika godhet och dels andra möjligen påkommande hinder".

Andra skäl för oväntat stor arbetsbörda speglas i ett brev på sommaren 1874 från församlingsprästen i Prestnäs, som blivit föreståndare för poststationen med detta namn från 1874 års ingång. Han önskade höjning av sitt årsarvode på 50 kronor:

"Då denna poststation öppnades hade jag icke någon idé varken om de göromål eller vidden av det ansvar, som med dess skötande voro förenade, utan trodde att avsikten med densamma var blott att emottaga och fortskaffa kronoposten en gång i veckan. Under de sex månader som jag förestått Prestnäs poststation har jag haft 4 poster varje vecka, varjämte poststationen hållits öppen för den corresponderande allmänheten 4 timmar varje dag och har jag därunder vunnit den erfarenhet, att jag icke kan sköta denna poststation under ett årligt arvode av 200 Riksdaler riksmünt, och detta så mycket mer som häradets prostexpedition är belägen inom denna stations område och i följd därav dels en mängd försändelser avgå härifrån till myndigheterna dels ankomma hit från häradets 23 församlingar".

Ändå medgavs prästen från 1875 års ingång blott arvodeshöjning till 100 kr. Prästens ordinarie efterträdare i april 1883, för övrigt dennes syster, pekade i sin uppsägning i december 1889 även på andra problem:

"Då jag nu i 7 års tid förestått postanstalten Prestnäs i hopp om att min ringa lön skulle något ökas, men detta mitt hopp allt hitintills blivit gäckat och då, oaktat den största sparsamhet, det innevarande årliga arvodet på 150 kr omöjligen kan räcka till vivre, hyra, vedbrand m m, samt då jag här på orten genom de på senare åren ökade göromålen vid postanstalten, som skall vara öppen för

allmänheten var tredje timma på dagen, icke kan förtjäna något extra, som i nämnvärd grad förökar mina inkomster, ser jag mig nödsakad att begära entledigande från min befattning här den 1 nästkommande april, för att å annan plats söka min utkomst såvida icke vederbörande ville förbinda sig att från sistnämnda dato betala mig i årligt arvode 200 kr, då jag gärna efter bästa förstånd och samvetsgrannhet fortfarande önskar sköta tjänsten".

Det kan synas underligt att kort sagt usla förhållanden gällde länge för många poststationsföreståndare. Elsa Holmdahl, som hade efterträtt sin fader skolläraren såsom föreståndare för poststationen i Ödestugu (Jönköpings län), med blott 100 kr i årsarvode, beskyldes av församlingens komminister i oktober 1901 för att vara oordentlig och föga tillmötesgående. Denne ville sänka postverkets kostnader genom att begära utlysning om entreprenad på såväl postföringen som poststationsföreståndaretjänsten. Elsa Holmdahl kommenterade prästens brev med bl a följande ord:

"Det torde förefalla var och en, som har den ringaste kännedom om nuvarande avlöningsförhållanden i allmänhet och om arbetet vid en poststation, vilken skall hållas öppen 4 timmar varje söckendag samt 2 timmar sön- och helgdagar och som jämte postsparbanksrörelsen har att avfärda och mottaga post 3 gånger i veckan, bestå lokal, eldning och lyse samt bära ansvaret för värdeförsändelser, postmedel och effekter, minst sagt orimligt, att ett arvode av 100 kronor skulle ytterligare nedbringas, och är denna mening än orimligare, då man erinrar sig, att samma avlöning varit gällande i många år - sedan 1876 - då alla levnadskostnader vore billigare än nu, och då posten blott avfärdades och mottogs 2 gånger i veckan och göromålen var mindre".

Jämfört med andra kategorier av 1874 års poststationsföreståndare kan man säga att pionjärerna 1861 hade förhållandevis bättre villkor, åtminstone lönemässigt. Dessa förefaller också ha valts ut med större noggrannhet än vad som kunde ske vid brådskan, när kronobrevbäringsreformen förbereddes. I denna inledning har jag lämnat några exempel som speglar allmänt förekommande problem.

I de följande avsnitten lämnas några fler och varierande exempel från perioden närmast efter 1874 års ingång. Någon gång berör jag fall före detta år och undantagsvis behöver jag någon gång gå in på 1900-talet.

Växjö i oktober 1998

Erik Lindgren

Exempel från lantpoststationer

Skollärarna var en stor grupp av Smålands nya poststationsföreståndare 1874. Men det gällde att välja dem med omsorg. I Järeda avled 1874 års föreståndare i september 1880 och under en kort period ansvarade dennes son till dess att folkskolläraren C A Nilson efterträdde honom. Men redan med 1885 års ingång blev en handlande föreståndare. Skälet var inspektionsrapporten från postmästaren i Kalmar, där han anmälde, *"att bemälde Nilson är lärare vid en ambulatorisk folkskola och av denna anledning frånvarande från stationen under en tredjedel av året, samt att stationen under denna tid är antingen stängd för allmänheten utom vid tillfällen, då post ankommer eller skall avfärdas, vid vilka tillfällen Nilson tillstädeskommer, eller ock överlämnad i annan persons vård men ändock icke öppen för allmänheten å bestämda tider dagligen".*

Ett annat skäl för byte av poststationsföreståndare finner vi i Virserum. Dess förste poststationsföreståndare, kronolänsmannen Johan Isak Smedberg, avled i maj 1877 och änkan Martina Smedberg begärde att få efterträda honom. Hon skrev bl a följande till poststyrelsen:

"Såsom änka efter min man, vilken i knappa omständigheter efterlämnat mig och 8 minderåriga oförsörjda barn, torde jag få utbedja mig att avseende fästes vid denna ansökan. Den årliga ersättningen kan, om så erfordras, i sådant fall minskas till 185 kronor".

Ett skäl för poststyrelsens vägran att bönhöra henne torde vara att den avlidnes förman, kronofogde Lindberg i Högsby, avspisade ansökan med *"att, ehuru väl befattningen kan förestås av sökanden sålänge hon, såsom för närvarande är fallet, har biträde av en hemmavarande minderårig son, anser jag henne icke vara kompetent att på egen hand sköta den ifrågasatta sysslan".* Det tillkommer väl inte oss sentida forskare att ifrågasätta kronofogdens ärlighet i detta fall.

Bristande förhandsinformation till dem som aspirerade på befattning som poststationsföreståndare får kanske tillskrivas brådskan inför kronobrevbäringsreformen. Inte ens lantstatstjänstemännen blev tillräckligt informerade om arbetets omfattning.

Kronolänsman G M Bökelundh blev föreståndare för poststationen i Spånga i Kalmar län med 200 kr i årsarvode. Detta inkluderade ersättning för skjuts av posten tre gånger i veckan den dryga halvmilen till Spånga från Hummelstad vid postvägen mellan Västervik och Vimmerby. Det förekom någon gång att poststationsföreståndarnas arbete kombinerades med ansvar för postföring. I realiteten fullgjordes postföringen av "underentreprenörer" på den kontraherades ansvar. Den 12 november 1874 skrev Bökelundh bland annat följande till poststyrelsen:

"Då jag i december månad 1873 åtog mig att förestå Spånga poststation samt ansvara för postens fortskaffande medelst gångbud häremellan och Hummelstad invid postlinjen Västervik-Vimmerby-Mariannelund, föreskrevs såsom villkor, att posten skulle föras 3 gånger i veckan fram och åter, men det visade sig snart att postbefordringen häremellan och Hummelstad i stället för bestämda 3 gånger måste verkställas sex gånger fram och åter varje vecka till följd av att posten från Västervik till Vimmerby passerat Hummelstad nätterna till söndagar, tisdagar och torsdagar samt posten från Vimmerby till Västervik gått förbi Hummelstad nätterna till måndagar, onsdagar och lördagar".

Poststyrelsen gick med på den höjning av arvodet som Bökelundh begärt, men när han skulle skriva under det nya kontraktet, observerade han en text om att postföringen skulle fullgöras av honom själv eller "genom annan fullväxt och i övrigt pålitlig mansperson". Han hade inte kalkylerat med att bekosta ett manligt postbud. Åter måste han fatta pennan för ett brev till poststyrelsen, denna gång daterat den 31 december 1874:

"Jag antog att till postföringen, likasom hittills finge användas den medelålders kvinna, som alltsedan 1865 inom Hallingebergs socken fortskaffat de flesta poster, och beräknades ersättningen därför endast till 48 öre för postens bärande fram och åter en mil samt uppehåll över natt i Hummelstad.

En fullväxt mansperson åtog sig säkerligen ej detta besvär för mindre än dubbla beloppet, enär ett karldagsverke här i orten under största delen av året nu mera gäller 1 rdr 75 öre ända till 2 rdr. Och skulle nattvak i förening med dagssinkan i och för forslingen göra för stort ingrepp i det realare dagsarbetet, vilket under sådant fall måste stå tillbaka. Den person som åtager sig postföringen, måste däråt uteslutande ägna sin tid och krafter".

Motsatsen till här relaterat fall finner vi i den vid 1874 års ingång nyöppnade poststationen Dalhem i Kalmar län. Där antogs organisten S G Carlsson till föreståndare med 100 kr i årsarvode

samt som postförare mellan Överum och Dalhem med en ersättning av kr 1:50 per tur. I början av 1877 höjdes årsarvodet för poststationens skötsel till 150 kr, men vid förberedelserna under hösten 1877 för lantbrevbäring fördes indragning av poststationen i Dalhem på tal. Det var Carlssons nedan citerade erbjudande som räddade poststationen från indragning den gången:

"Ifall Kungl.Generalpoststyrelsen beslutar att poststationen i Dalhem skall bibehållas, så förbinder jag mig att fortfarande förestå densamma mot ett årligt arvode av etthundra kronor; och som jag förut bestritt postföringen fram och åter mellan Dalhem och Överum för 1 kr 50 öre, vill jag försöka att hädanefter nedsätta detta pris till en krona för varje gång".

Ett annat exempel på besvär för poststationsföreståndare när det gäller ankommande och avgående postförare kan lämnas från poststationen i Järeda nära gränsen till Jönköpings län. Där var organisten A J Sjögren föreståndare med årsersättning av 180 kr enligt det ursprungliga kontraktet. I detta belopp inbegreps ersättning för postföring från Klövdala till Järeda och åter två gånger i veckan. En justering av postgången bara en månad efter kronobrevbäringsreformen hade genomförts överraskande för Sjögren. Han skrev den 10 mars 1874 till poststyrelsen, att nya direktiv, som gällde från februari, hade förorsakat honom mycket besvär och dryga utgifter:

"Jag har nämligen sedan dess måst hålla 6 i stället för 4 gångbud i veckan till gästgivaregården i Klövdala, enär posten från Vetlanda aldrig kommit i rätt tid utan 1, 2 ända till 4 timmar senare än den bort. Emedan posten alltid inträffar i Klövdala nattetid kan jag ej för något pris få något gångbud, som i så många timmar under bar himmel 'posterar' vid Klövdala; och ingen kan begära eller ålägga gästgivaren att hålla rum för mitt gångbud, utan har jag måst överenskomma med honom, att mot ersättning emottaga och avlämna posten när den avfordras".

I detta fall hade man kunnat tänka sig att poststyrelsen låtit anställa gästgivaren som postvårdare, men så blev inte fallet.

Jag vill gärna beröra ett annat fall, där poststationsföreståndare-sysslan var förenad med ansvar för postföringen på så sätt att ersättningen för den senare var inbakad i den förra. När den ursprunglige poststationsföreståndaren Carl Johan Lindebäck i Lindstorp avled i februari 1891, godkände poststyrelsen den av postmästaren i Vimmerby vidtagna åtgärden att låta dottern Ida Lindebäck överta sysslorna. Det hade redan under lantbrevbäringens tillkomst 1878 varit på tal att dra in poststationen, men

genom föreståndarens erbjudande att stå kvar vid det låga årsarvodet av 100 kr inklusive postföringsersättning räddades poststationen från indragning.

Det nya kontraktet med Ida Lindebäck, daterat den 2 mars 1881 och avseende 100 kr om året i ett för allt, innehöll villkoret att poststationsföreståndaren även skulle *"besörja postföring till och från Södra Vi"* samt att poststationen skulle *"bibehållas så länge ej högre ersättning än 100 kr fordrades"*. Detta poststationsföreståndareavtal förvarades till skillnad från de övriga bland postföringskontrakten.

Snällt och fogligt fann sig fröken Lindebäck i slavkontraktet. Men den bisarra situationen uppmärksammades av Oskarshamns-Tidningen den 9 april 1904 i en artikel som inleds med följande rader efter rubriken **"Hur postvärdet omhuldar sina minsta"**: *Vid poststationen i Lindstorp, Kalmar län, avlönas föreståndarinnan med 100 kr för år, och skall hon för denna ringa lön hålla stationen öppen 4 timmar om dagen, bestå rum och skrivmaterial samt bekosta postens försändelse till och från den 6 kilometer härifrån belägna Södra Vi station. Poststationen är ändock icke bland de minsta, den expedierar något mer än 200 exemplar i veckan dagliga, halvvecko- och veckotidningar. Särdeles om lördagar brukar postväskan väga omkring 25 kg"*.

Tidningsartikeln kom till poststyrelsens kännedom och man noterar, att ett nytt kontrakt skrevs ut i juli 1904, avseende 120 kr om året. Fortfarande gällde att poststationen skulle bibehållas så länge föreståndaren nöjdes med det låga arvodet.

Kombinationen med postföringsansvar för en poststationsföreståndare var väl inte så vanlig och den tidigare relaterade informationsmissen i Spånga-fallet förståelig. Däremot återfinns man i det expanderande postverket ofta hos nyutnämnda poststationsföreståndare den iakttagelse som kronolänsman B Chytraeus uttalade i ett brev till poststyrelsen den 26 oktober 1874: *"Under det förflutna årets lopp har jag tid efter annan från styrelsen emottagit dels cirkulärer dels andra bestämmelser rörande tjänstgöringen och har jag av dessa funnit att de mig åliggande skyldigheter äro större än jag förut förmodade"*.

Andra svårigheter speglas i brev från poststationsföreståndaren Lisen Lindgren i Figeholm. Där hade en poststation öppnats redan med 1865 års ingång och hon hade varit föreståndare hela tiden utom det första året. Det hade varit svårt för henne att existera på den magra årslönen av 200 kr, särskilt som den också skulle räcka

till expenser för bl a papper, bindgarn och lack. Ändå avsågs den 21 januari 1867 hennes blygsamma begäran, om poststyrelsen kunde *"godhetsfullt vilja göra någon tillökning i den bestämda föreståndarelönen"*.

Det dröjde ända till den 10 februari 1874, innan Lisen Lindgren vågade komma igen med en förfrågan. Ett citat ur hennes framställning visar något på villkoren för en poststationsföreståndare med god service på den tiden:

"Kungl. Generalpoststyrelsen har visserligen fastställt fyra timmar dagligen som stationen bör hållas öppen, men i anseende därtill, att många landsortsboar hava sin post på Figeholm, och en del i socknen äro boende till och med en mil och däröver härifrån, så är det sällan händelsen att dessa infinner sig här på den bestämda tiden, vilket gör att knappast någon stund på dagen är ledig, enär stationen är villig att, vilken tid som helst gå de korresponderandes önskan till mötes, för såväl emottagande som avlämnande av postförsändelser".

Lisen erinrade också om att livsförnödenheter blivit dyrare och att hon inte kunde få några extrainkomster. Denna gång medgav poststyrelsen höjning med 50 kronor till 250 kronor om året.

Postmästare Janne Lagerström i Växjö fick år 1880 poststyrelsens uppdrag att såsom tf postinspektör inspektera poststationer och lantbrevbärare i Kronobergs och Jönköpings län. Han blev många poststationsföreständares skräck genom sitt ovanliga nit och sin snabbhet att anmärka på minsta avvikelser från stränga reglementariska föreskrifter. Han var en kontrast till kollegan i Jönköping, postmästare Johan Albert Olsson, som fick poststyrelsens motsvarande uppdrag vid en något senare tidpunkt.

En av dem som råkade ut för Lagerströms anmärkningar var organisten C J Weber. Denne hade utsetts till föreståndare för lantpoststationen i Haurida vid dess öppnande med 1874 års ingång. I sin rapport till poststyrelsen den 19 december 1880 anmälde Lagerström bl a följande:

"Haurida poststation förde varken inlämningsbok eller ankomstjournal; duplettkartor användes icke; frankokuvert saknades; ofrankerade brevs lösenbelopp ha icke antecknats å avsänd karta; därifrån avgående postväskan har icke förseglats och poststationsföreståndaren syntes icke för övrigt ha fäst sig särdeles vid de föreskrifter som honom lämnats".

Svårigheten för poststationsföreståndarna att tillräckligt snabbt lära sig expeditjonsrutinerna ledde också till konflikter med överord-

nade postmästare. Dessa chefer var själva så rutinerade att alla ärenden i relationer med postkunder syntes mer eller mindre självklara. Den i Växjö då tjänsteförrättande postmästaren, förutnämnde Janne Lagerström hade stora krav på sin personal och förefaller ha varit otålig. Han var snabb att döma ut dem som inte var tillräckligt läraktiga i hans ögon, bland dem adelsdamen Louise Carlheim-Gyllensköld i Långasjö i Emmaboda nuvarande kommun. Utan att först rådgöra med poststyrelsen vände sig postmästare Lagerström i augusti 1874 till handlanden Kron i Långasjö med en förfrågan om denne var hågad att överta befattningen som poststationsföreståndare. Det blev inte något av det hugskottet och Lagerström fick acceptera bristfälliga redovisningar från den första poststationsföreståndaren i Långasjö. Han lyckades bli av med henne men först i januari 1888, sedan poststyrelsen bifallit hans flera gånger upprepade framställning om hennes entledigande.

Här kan jag lämpligen visa hur befolkningen kunde sluta upp kring sin "postmästare" när det fanns goda erfarenheter av posttjänsten i bygden. Efter avskedandet av Louise Carlheim-Gyllensköld skrev flera personer i Långasjö ett brev till poststyrelsen med besked att

"denna händelse grämt oss och väckt hos oss rätt djupt medlidande för henne, i synnerhet som hon helt och hållet i så många år troget ägnat sig åt skötandet av poststationen. Förhållandet varför ett sådant bråk uppstod, var att ett parti här inom socknen, dels av girighet, dels av avundsjuka företog sig att förfölja vår postförestånderska, vilket det sedan hela tiden fortfarit med. Och få vi säga att hon har stått och står i särdeles gott förhållande till allmänheten, dock undantagande detta parti, så att allmänheten hade visst icke velat hava ombyte av postförestånderska - utan tyckte vi alla att det var synd. Därför önska vi henne allt gott och anhålla ödmjukligen att på det hjärtligaste få rekommendera henne till en annan poststation".

Postmästare Lagerströms överdrivet höga krav på sin personal i förening med lokala kotteriers agerande i Långasjö med tillgripande av lögnaktiga beskyllningar kan sägas ha varit orsaken till här nämnt avskedande av en poststationsföreståndare.

Det behövdes eljest stort slarv eller till och med avsiktligt begångna felaktigheter för att få poststyrelsen att gå med på att poststationsföreståndare avskedades. Något avskedande fördes sålunda inte på tal, när poststyrelsen fick en inspektionsrapport, skriven den 15 september 1882 av postmästare J A Lindqvist i Kalmar:

"Värmanäs poststation förestås av trädgårdsmästaren på egendomen med samma namn, vars tid och intressen för postgöromålen ej syntes medgiva något större nit för desamma. Här fördes ej inlämningsböcker varken över värdebrev eller paketer utan bestod hela expeditionen uti den posterna medföljande kartan. Cirkulären ej ordnade".

Om slarv måste accepteras ibland var det inte omvänt så, att ordentlighet och uppmärksamhet belönades. Poststationsföreståndare P Petersson i Torsås, som hade tillträtt poststationen vid 1874 års ingång (då med det felaktiga poststationsnamnet Hingstorp), fick årsarvodet höjt till 200 kr år 1879. När han begärde ytterligare 100 kronor förhöjning sju år senare, blev det avslag av poststyrelsen trots postmästarens tillstyrkan. Postmästaren anförde ändå följande:

"Såsom ytterligare skäl för arvodeshöjning tillåter jag mig värdsammast fästa Kungl. Generalpoststyrelsens uppmärksamhet därpå att upptäckten av förövaren till det postrån som den 30 mars 1884 ägde rum vid Torsås kyrka, till mycket stor del berodde på poststationsföreståndare Peterssons plikttröhet och påpasslighet".

Inspekterande postmästare försökte vid besöken täcka de kunskapsluckor som de kunde observera hos poststationsföreståndarna. Postmästaren i Kalmar hade den 21 november 1884 fått bifall hos poststyrelsen på sitt förslag att avskeda handlanden Fr Jonsson som föreståndare för poststationen i Påryd. Denne visade sin missbelåtenhet med detta beslut på så sätt att han struntade i kontinuiteten. Detta anmälde postmästaren i sin rapport till poststyrelsen med följande ord:

"Den tillträdande poststationsföreståndaren hade, sedan han blivit antagen till föreståndare, ej besökt poststationen eller på något sätt blivit undervisad i postens handhavande, som det sades därför att den förre föreståndaren Fr. Jonsson vågrat att lämna honom någon som helst upplysning. Såvitt tiden tillät, undervisades han under min därvaro uti de vanligast förekommande göromålen, men för att en grundligare och praktisk undervisning skulle kunnat meddelas, hade erfordrats att vara närvarande vid en posts öppnande och inslagning, till vilket tillfälle dock ej erbjöds".

Det var för övrigt ändå under lång tid fråga om minimal utbildning. Det kan exemplifieras av de första raderna i ett brev så sent som den 3 februari 1885 från postmästaren i Kalmar till poststyrelsen:

"Sedan poststation i förening med postsparbankskontor och sparmärkesförsäljning blivit med detta års ingång öppnad i Sankt Sigfrid och till föreståndare för samma poststation blivit antagen förre folkskolläraren Elfving Holmbäck, har bemälda Holmbäck dels genom särskilda skrivelser erhållit nödiga instruktioner och dels genom det till honom överlämnade formulär blivit undervisad i det mesta som vid en dylik expedition kan förekomma".

Närvaroundervisning förekom bara i undantagsfall och till och med en pensionerad folkskollärare kunde ha problem att med hjälp av reglementen och formulär sköta en ny arbetsuppgift. Däremot förefaller det i allmänhet inte ha varit svårt att med god vilja från en föreståndare under pågående tjänstgöring överföra teoretisk och praktisk kunskap om postgöromålens handläggning. Ett exempel på detta finner vi i förenämnde postmästare Lindqvists inspektionsrapport på hösten 1882 från poststationen i Hossmo:

"Även denna poststation, liksom den i Bergkvara, förestods av ordinarie poststationsföreståndarens dotter, som med synnerlig nit omfattat postgöromålen, vadan inlämningsböcker och journaler".

Det fanns, som nämns i inledningen, en kategori poststationsföreståndare som kunde ha det förvånansvärt bra, nämligen några av de länsmän som i förhållandevis stor utsträckning antogs till sådana tjänster. Dessa tycks ha tagit till sig ansvaret för ortens poststation som den tidens "extraknäck". De tycks också ha haft födgeni att dessutom göra sig extrainkomster utöver vad postarvodet gav.

Skrämmande och kanske ovanligt är ett exempel från Algutsboda i Emmaboda nuvarande kommun. Om det var mygel eller ej, skall jag låta vara osagt, men där hade den från 1874 tillkomna poststationen förlagts en halvmil söder om sockenkyrkan i tjänsteförrättande länsmannen Ferdinand Lindergrens bostad, till en början med 150 kronor i årsarvode, vilket denne lyckades få höjt till 240 kronor enligt poststyrelsens beslut den 22 november 1875. Den höjningen var nog inte rättvis, för den avsidades belägna poststationen utnyttjades inte av flertalet. Man utnyttjade i stället den gamla möjligheten att hämta sina brev och tidningar i samband med gudstjänsten.

Därför brukade Lindergren komma till kyrkan lagom till gudstjänstens slut, där postmottagare fick hämta sina brev mot en av gift av tre öre för varje. Dessa slantar stoppade Lindergren i egen ficka. Postexpeditör Leonard Groth i Emmaboda, där det fanns en postexpedition med underlydande poststationer under en kortare

period, skrev i februari 1877 bl a följande till poststyrelsen om poststationen i Algutsboda: *"Att vad skötandet av poststationen angår, så finnes nästan ingen post hit expedierad, som varit utan mer eller mindre fel, sedan jag tillträdde Emmaboda postexpedition".*

Dessutom talade Groth om att Lindergren många gånger varit bortrest flera dagar utan att anmäla detta till honom. Vidare fäste han poststyrelsens uppmärksamhet på att Algutsboda poststation var *"belägen på en halv fjärdingsväg från allmänna landsvägen, och dessutom på en mycket olämplig plats för den korresponderande allmänheten, emedan de allra flesta skulle hava största fördelen av att poststationen låge vid kyrkan".*

Jag skall inte uppehålla mig längre vid detta fall, som är ett exempel på att länsmän såsom poststationsföreståndare inte sällan tillskansade sig fördelar. De kan sägas ha tillhört en favoriserad grupp. Men det var även andra som försökte få några extraslantar i samband med postutdelningen, om den skedde på annan plats än vid poststationen. I december 1875 klagade C M Gustavsson i Djursdala skriftligen hos poststyrelsen över att han fick betala tre öre i lösen för varje brev som han hämtade vid sockenstugan i samband med gudstjänsten på söndagarna. Poststationen i Djursdala socken hette Lindstorp och där var organisten C J Lindebäck föreståndare. Ett brev från poststyrelsen föranledde kronofogden att göra en undersökning vid poststationen. Den ledde till ett beslut om att förfarandet inte fick fortsätta. Men följden blev att poststationsföreståndare Lindebäck måste hänvisa adressaterna till poststationen när de hade brev att hämta. Den var öppen på söndagar mellan kl 15 och 18, ingalunda till gudstjänstbesökarnas fördel, särskilt som poststationen låg någon kilometer söder om kyrkan.

Det kan också ha sitt intresse att få del av hur befolkningen såg på postservicen. Jag väljer för den skull ett utdrag ur ett brev till poststyrelsen den 19 februari 1877 från representanter för Högby socken, när det hade uppstått missnöje med att poststationen blivit flyttad från Högby till Gaxa för att skötas av en länsman.

"Utom förändringen i kronobrevbäringsskyldigheten hava vi uppfattat inrättandet av poststationer avse lättnad för korresponderer och tidningsavnämare inom kommunerna, varav följden ock måste bliva ökade inkomster för postverket.

Under den tid stationen var förlagd i Högby var den mycket anlitad (avsända och ankomna brev uppgick per år till nära 6000 st) syn-

nerligast om i betraktande tages den fördom, som vanligen förekommer vid varje nytt företag, varvid här dessutom egennyttan hos en del personer gjorde sig gällande. Emellertid fingo vi då alltid våra försändelser både fermt och rätt expedierade, och vid vilken tid på dagen som helst. Stationsföreståndaren gjorde allt bemyndande för att tillsända adressaten ankomna försändelser och om, detta oaktat, någon försändelse under veckan blev kvarliggande, underrättades vi därom genom kungörelse i kyrkan nästpåföljande söndag, då vi också genast fingo desamma avhämta. Skolan som hålles öppen minst 35 veckor om året och besökes av barn från hela socknen (för närvarande av över 130 st) ligger bredvid allmänna landsvägen och sockenkyrkan, där häradsväg och byväg även sammanknytas. Härigenom hade församlingsborna kunnat hava den fördelen att utan extra bud kunna både avhämta och sända sin post och aldrig, såsom nu ofta är fallet, behöva gå förgäves, emedan folkskolläraren alltid var hemma, men kronolänsmannen Carlman, som nu är stationsföreståndare, kan endast händelsevis någon gång träffas å poststationen. Korrespondenter och tidningsavsnämare hava därför nu att vid stationen i Gaxa i postärenden hänvända sig till Carlmans tjänare och en och annan gång till socknens fjärdingsmän, varigenom, om icke slarv, så åtminstone tidsutdräkt och obehag inträffar, på så sätt att korrespondenter får först gå till Gaxa och sedan söka kronofjärdingsmännen innan han kan bekomma sin försändelse. Under förliden höst, då flera strandningar inträffade vid våra kuster, blev till stationen ankommet angeläget telegram där kvarliggande i 8 dagar, utan att adressaten därom kunde få någon underrättelse. Detta förhållande är ock helt naturligt, då man vet att Carlman betraktar stationen såsom inrättad endast för hans egen bekvämlighet eller för befordrandet av hans s k kyrkoposter".

Poststationsföreståndarna fick betala lösen för sina förordnanden med sex kronor vid utnämningen. Det var ett tämligen stort ingrepp i det första årsarvodet, särskilt för dem som var lågt betalade. Till föreståndare för poststationen i Algutsrum, öppnad med 1874 års ingång, antogs hemmansägaren Per August Jönsson med 100 kr i årsarvode. Han skilde sig från sina kolleger såtillvida att han vägrade betala lösen för sitt förordnande, sex kronor. Detta återsände länsstyrelsen till poststyrelsen i ett brev den 4 april 1874, sedan poststyrelsen efter underrättelsen om lösenvägran hade tillsatt en annan föreståndare genom beslut den 17 mars 1874. Änkan Christina Maria Söderlund antogs i stället till föreståndare.

Bland de många poststationer som öppnades med 1874 års ingång låg en i Störlinge. Där antogs kronolänsmannen G Bäckman till föreståndare med 150 kronor i årsarvode. Det var det högsta arvodet inom hela Öland i anslutning till kronobrevbäringsreformen. De övriga öländska föreståndarna fick vid detta tillfälle vardera 100 kronor i årsarvode. Man kan iakttä motvarande "fenomen" på andra håll i landet - civilstatens tjänstemän fick oftast högre arvoden än "vanliga" människor som antogs till poststationsföreståndare. I Störlinge kan man dock säga att det fanns ett annat skäl för högre arvode åt poststationsföreståndaren. Störlinge blev också knutpunkt för fyra mindre gångpostlinjer.

Länsmännen ägnade sig naturligtvis i första hand åt sitt ordinarie yrke med den påföljd att posten kunde bli åsidosatt. I Störlinge visade det sig bli så. Länsman G Bäckman hade förmånen att efter framställning få sitt årsarvode höjt till 200 kr genom poststyrelsens beslut den 1 december 1879. Tf postmästare J A Pettersson i Borgholm skrev under remissbehandlingen bland annat att han vitsordade "stationsföreståndaren Bäckmans städse visade ordentlighet i hans nämnde befattning". Icke förty blev Bäckman avskedad ett decennium senare, sedan postmästare J A Lindquist i Kalmar skrivit bl a följande om honom i ett brev till poststyrelsen den 17 juni 1890:

"Då poststationsföreståndaren i Störlinge, kronolänsmannen G Bäckman, vid flera tillfällen visat sig vara olämplig att fortfarande bestrida denna befattning, vilket ock framgår dels genom närslutna anmälan, hit ingiven av skollärarinnan Emelie Maechel ifråga om utbekommande av postanvisningsmedel, dels enär han mottagit penningar till insättning i postsparbanken men i stället använt dessa till eget bruk utan att de någonsin blivit uti postsparbanken insatta, vartill kommer bristande noggrannhet och ordentlighet vid tidningsbeställningar; vågar undertecknad i största ödmjukhet föreslå det Kungl. Generalpoststyrelsen täcktes besluta, att det med kronolänsmannen G Bäckman nu gällande kontrakt må till upphörande den 30 nästa september uppsägas".

Det fanns tillräckligt graverande bevis för att poststyrelsen skulle acceptera postmästare Lindquists förslag. Från och med den 1 oktober 1890 antogs änkefru Anna Constance Ahlqvist, född Dyström, till poststationsföreståndare. Den personliga konkurs som Bäckman hade genomlidit ett år tidigare hade inte förbättrat hans ekonomi.

Det finns flera exempel på att poststationsföreståndare fungerat utan ersättning från postverket. Några av 1874 års poststationer var så föga lönsamma att de kunde dras in redan före lantbrevbäringens tillkomst. Efter rådfrågning hos kronofogde Wellin om poststationen Norra Möckleby skrev länsstyrelsen den 16 januari 1877 till poststyrelsen *"att berörde, föga anlitade poststation torde kunna utan synnerlig olägenhet indragas"*. Vid föredragning på ankomstdagen för detta svar, den 22 januari 1877, beslöt poststyrelsen att denna poststation skulle dras in den 1 april 1877. Beslutet meddelades också i poststyrelsens cirkulär den 26 februari 1877, ett cirkulär som bland annat tillkännagav indragning av 20 poststationer på olika håll i landet, av vilka 13 skulle dras in med mars månads utgång.

Beslutet var föga välkommet i Norra Möckleby, där postfrågan togs upp på kommunalstämmen den 23 mars 1877. Då beslöt stämman att anhålla hos poststyrelsen att poststationen skulle få bibehållas. Den från början utnämnde föreståndaren, skolläraren Sven August Lundell var i så fall villig att sköta den med oförändrat arvode, 100 kr per år och frångick sitt tidigare krav på högre lön, ett krav som medverkat till poststationens indragning. Den följaktliga framställningen påtecknades vid föredragning i poststyrelsen den 3 april 1877 orden *"ansågs icke böra föranleda vidare åtgärd"*. Om detta fick stämman inte något besked förrän efter förfrågan om ärendets utgång.

Vad som hände närmast därefter skall jag låta en möjligen något subjektiv skildring återge. Det är ett citat ur en framställning den 19 mars 1883 från kommunen till poststyrelsen. Därin hette det att *"församlingen sedermera en tid sökte uppehålla postkommunikationen medelst lösväskas utväxlande med Runstens poststation tvenne gånger i veckan, men detta sätt att uppehålla förbindelsen med den övriga världen kunde icke tillfredsställa den korresponderande allmänhetens billiga anspråk på tidsenliga postkommunikationer"*.

Jag har inte kunnat finna någon anteckning om att datumstämpel och sigill blev återsända efter poststationens indragning den 31 mars 1877, men troligen är så fallet. Däremot har jag funnit en anteckning om poststyrelsens beslut den 29 mars 1878 att *"avlönningen till poststationsföreståndaren betalas av kommunen"*. Med detta villkor återöppnades poststationen formellt den 15 maj 1878.

På vad sätt eller med vilket belopp kommunen avlönade sin poststationsföreståndare framgick inte av handlingar som poststy-

relsen hade tillgång till vid detta tillfälle. Hembygdsforskare torde kunna finna intressanta uppgifter om den säregna situationen i lokala arkiv. Lundell tröttnade på att ha med posten att göra. Detta accentuerades när han pensionerades som skollärare.

Vid kommunalstämmen i skolsalen den 15 mars 1883 beslöts att göra försök att få en av postverket avlönad poststationsföreståndare samt att en extra stämma skulle hållas följande söndag. Den följande extra stämman den 18 mars i kyrkans sakristia beslöt *"att ingå till Kungl. General Poststyrelsen med anhållan om att få en avlönad postföreståndare och att i den avgångnes ställe måtte till postföreståndare i Norra Möckleby antagas snickaren A P Andersson"*.

Stämmans beslut följdes av en framställning, daterad den 19 mars 1883, ur vilken jag för övrigt i texten nyss gjorde det citat som nämner den lösväska som ersatte poststationen efter indragningen. Det framgår därav att kommunens "lön" till Lundell efter poststationens återinrättande den 15 maj 1878 hade utgått i form av *"ett belopp motsvarande kostnaden för hållande av lösväska, jämte det han skulle erhålla 3 öre för varje brev eller värdeför-sändelse som vid stationen postbehandlades"*. Tre öre hade visat sig vara för litet och inte gett Lundell den ersättning han önskade, varför *"man nödgats att utom gällande porto och rekommendations- eller assurancesavgift betala 25 öre för varje sådant brev såväl vid inlämning som mottagande"*.

Nu kunde man tro att det var kommunen som på så sätt subventionerat poststationen, men den subventionen bestod bara i den ringa kostnaden för lösväskan. Den från 3 till 25 öre höjda avgiften belastade brevavsändare och brevtagare. Det enkla brevportot var vid denna tid ännu 12 öre och sänktes senare till 10 öre. I fortsättningen av framställningen heter det:

"Dessa extra kostnader äro för brevavsändare och adressater allt för tryckande och i högsta grad orättvisa, icke minst för den fattiga arbetarbefolkningen inom församlingen, vars flertal till följe av den stora emigrationen äger familjemedlemmar i Amerika eller å andra orter med vilka de stå i stor brevväxling, då icke mindre än en femtedel av församlingens befolkning befinner sig utomlands".

Lundell gjorde en formell uppsägning av sitt kontrakt i ett brev till poststyrelsen den 21 mars 1883. Sedan denna behandlades den 29 mars skrev poststyrelsen till postmästaren i Borgholm och bekräftade att Lundells kontrakt skulle upphöra den 30 juni 1883. I ett samtidigt brev till länsstyrelsen frågades *"huruvida icke stationen må, utan avsevärd olägenhet för orten, kunna indragas"*

den 30 nästkommande juni, samt, för den händelse en sådan åtgärd anses icke böra vidtagas, förslag väntas å lämplig person, som är villig att enligt kontrakt övertaga föreståndarebefattningen den 1 nästinstundande juli mot årligt arvode av postmedlen till belopp av högst 50 kronor och med skyldighet att i behörig ordning behandla värdebrev såväl som andra försändelser utan särskild gottgörelse av vederbörande korrespondenter".

Rutinmässigt kommunicerade länsstyrelsen ärendet med kronofogden. Denne anförde i sitt svar den 1 juni 1883 att ehuru vägen, en halvmil, till närmaste poststation i Runstens socken inte var "särdeles lång, skulle dock i synnerhet under vintertiden Möcklebystationens indragning vålla ganska kännbar olägenhet för de korresponderande, en olägenhet som icke gärna kunde avhjälpas på annat sätt, än att församlingen finge ombesörja sin postutväxling genom särskild väska; men utom det, att detta skulle vålla en kostnad, varifrån övriga kommuner är befriade, uppstode därigenom given osäkerhet i postutväxlingen, enär ingen vore därför ansvarig".

Länsstyrelsen åberopade kronofogdens yttrande och tillstyrkte "att poststationen i Norra Möckleby må tills vidare bibehållas, åtminstone så länge därmed icke förenas större utgift för postverket än ett årligt arvodesbelopp av femtio kronor".

Från den 1 juli 1883 var sålunda snickaren Anders Petter Andersson föreståndare för Norra Möckleby poststation med 50 kr i årsarvode. Med detta avsnitt har jag velat ge ett exempel på hur postverkets sparsamhet kolliderade med föreståndarnas berättigade krav på rimlig ersättning.

Ett liknande fall kan relateras från poststationen Smedby, som för att undvika förväxling med fastlandets likalydande poststation fick prefixet *Ölands* från 1876 års ingång. Där förde postmästare August Kempe i Stora Rör indragning av poststationen på tal i samband med att skollärare D G Fagerström ställde krav 1877 på höjning av årsarvodet från 100 till 175 kr. Länsstyrelsen ombads i ett brev från poststyrelsen den 8 februari 1878 att söka skaffa annan lämplig föreståndare. Nu inträffade det underliga att länsmannen L P Marmolin föreslog en person utan att förvissa sig om hans kompetens. Hemmansägaren Carl Jönsson blev hans joker med vilja att åta sig uppgiften för 130 kr om året. Då skyndade sig Fagerström att erbjuda sig fortsätta som föreståndare mot samma ersättning "för att gå en inom Smedby församling rådande allmän önskan till mötes". Detta berodde delvis på oviss-

het om huru Jönsson skulle "kunna sköta detta, ty det är väl ändå nödvändigt, att kunna skriva sitt namn någorlunda ordentligt, räkna simpla tal och ha litet insikt i saken, ävensom hur han kommer till att sköta eller vårda postverkets tillhörigheter, i fall han får posten".

Ett nytt kontrakt med Fagerström, avseende 130 kr om året, kunde postmästare Kempe sända till poststyrelsen den 5 april 1878. Det var kanske inte hundraprocentiga kunskaper hos Fagerströms heller, men allt fungerade bra, även om postmästare Lindqvist i Kalmar efter sin inspektionsresa 1883 anmälde att "stationsföreståndaren i Ölands Smedby icke ens hade kännedom om tillvaron av" inlämnings- och ankomstjournal.

Många fler exempel kunde lämnas såväl på kunskapsbrist som på press mot föreståndarna att hålla arvodena lågt för att undgå indragning av poststationerna. I Södra Möckleby lyckades föreståndaren vid 1874 års ingång skolläraren Adolf Fredrik Hägerström tack vare bostadens strategiska läge få gehör år 1877 för sitt krav på höjning av årsarvodet från 100 till 200 kr. Garvaren N M Petersson hade dessförinnan genom underbud hunnit vara föreståndare under tre månader. När det strax därefter var dags att införa lantbrevbäring fick hans överordnade postmästare August Kempe poststyrelsens uppdrag i ett brev den 30 november 1877 "att inforra skriftligt svar från A F Hägerström, huruvida han vore sinnad att med 150 kr för år räknat fortfarande bestrida poststationsbefattningen i Södra Möckleby, samt i annat fall inforra prästbetyg för Maria L Moberg, som förklarar sig villig att mot föreskrivne avlöning bestrida poststationsbefattningen".

Ett skäl som talade mot Maria Moberg var att hon var gift och som sådan omyndig enligt då gällande lag. En omyndig person fick inte antas till poststationsföreståndare. Detta tycks postmästare August Kempe inte ha tänkt på, när han bland annat skrev följande den 14 december 1877 till poststyrelsen:

"Mannen skulle i hennes namn utöva befattningen, men de insända betygen upplyser om Mobergs våldsamma sinnelag och olämplighet som poststationsföreståndare. Dessutom är det ovisst huru länge han kommer att förbli i Södra Möckleby och han är dessutom i orten allmänt fruktad samt även anklagad för sina våldsbragder".

Ryktet om det påtänkta bytet på posten i Södra Möckleby spred sig och bruksdisponent C G Kindberg skrev ett intyg om Hägerström nit och lämplighet som poststationsföreståndare. Bland bilagor i målet fanns också ett intyg av kronolänsman L P Marmolin

om att han hade instämt kustvakten E Moberg till Ölands södra mots lagtima hösteting "att ansvara för begånget våld mot skjutsentreprenören Fr. Lundquist i sistlidne juni månad samt att målet ännu icke är avgjort".

Slutet blev att poststyrelsen den 21 december 1877 anoterade att ärendet inte fordrade vidare åtgärd. Det innebar att Hägerström satt kvar i orubbat bo som poststationsföreståndare med oförändrad lön, 200 kr om året.

I de fall där poststationer drogs in i samband med inrättande av lantbrevbäring blev det ofta den avskedade poststationsföreståndarens roll att fungera som ett av postverket oavlönat kommunombud. Denne var den förmedlande länken mellan lantbrevbäraren och de sockenbor som denne inte kunde nå under sin begränsade vandring. Ett exempel är poststationen i Egby, från 1876 med namnet Ölands Egby. Om indragningen informerades i förväg bl a ordföranden i Egby sockens kommunalstämma Olof Carlsson, som utlyste en extra kommunalstämma i Egby skolhus den 24 november 1877. Stämman uppmanades att "utse ombud, som har att emottaga och utlämna till kommunen ankomna och därifrån avgående postförsändelser".

Poststationsföreståndaren Frans Nilsson valdes till kommunombud "emedan hans bostad är belägen tätt invid den väg som postbäraren kommer att framgå. Som förutnämnde Frans Nilsson var vid stämman närvarande, åtog han sig uppdraget mot en ersättning av 22 kronor, vilka kommunen årligen skall till honom utbetala". Detta är ett av relativt svårfunna fall, där det klart framgår att en f d poststationsföreståndare får kommunalt bidrag för att fortsätta betjäna sockenborna efter poststationens indragning.

Poststationen Ölands Egby återinrättades den 1 maj 1900 men på villkor att den skulle skötas utan arvode från postverket. Hemmansägaren Alfred Johansson fick den uppgiften och efter tre arvodelösa år fick han, räknat från april 1903 50 kronor om året och från 1908 efter medgiven höjning 80 kr för sitt arbete som poststationsföreståndare fram till nästa indragning den 24 november 1909. Därefter fick hans postkunder vända sig till den förenade post- och järnvägsstationen i Öjkroken.

Den förhållandevis stora poststationstätheten vid kronobrevbäringsreformen medförde att några poststationer till synes hamnade allt för nära varandra, även om man inte kunde tillämpa en teo-

retisk princip vid riksdagsbehandlingen om "en poststation i var socken". Vid strax därefter följande rationaliseringar måste var och en bevaka sitt eget revir. Föreståndaren för poststationen i Hulterstads grannsocken Stenåsa J A Wahlin skrev t ex den 23 april 1883 bl a följande till poststyrelsen:

"I anseende till att poststationsföreståndaren i Hulterstad har hos Kungl. Generalpoststyrelsen uppsagt sin befattning som poststationsföreståndare i Hulterstad, så vågar jag ödmjukligen anmäla mig att få övertaga ovannämnda befattning gemensamt med min i Stenåsa, om den kunde förflyttas dit, emot att jag kunde få tillökt 100 kronor eller tillsammans 200 kr för skötandet av stationerna.

--- Om så skulle vara att Hulterstad bleve indragen och förflyttad ill Stenåsa lika som Gräsgård till Ölands Segerstad, då bleve det ungefär lika långt emellan Stenåsa och Ölands Segerstad som emellan Segerstad och Ottenby och Stenåsa och Gårdby, för här emellan Stenåsa och Hulterstad är blott litet över en halv mil, som Generalpoststyrelsen är bekant".

Under min forskning bland hittills ca 4000 svenska orter har jag inte tidigare stött på en "modell" som den här antydda, när det gäller försök från en poststationsföreståndares sida att få bättre villkor. Hur Wahlin kunde utgå från att kollegan Lindér sagt upp sin befattning, det har jag inte kunnat utröna, men det kan förmodas att han på avvägar hört att så skett. Poststyrelsen hade nämligen skrivit till länsstyrelsen i Kalmar den 16 april och bett om förslag på en "lämplig person att antagas till föreståndare för poststationen i Hulterstad från och med den 10 nästinstundande juli".

Poststyrelsen tog Wahlins brev på allvar och skrev den 26 april 1883 på nytt till länsstyrelsen, bifogade hans brev och önskade att länsstyrelsen "behagade inhämta huruvida poststationen i Hulterstad må kunna indragas utan avsevärd olägenhet för orten". Ett sådant besked kunde länsstyrelsen få genom att vända sig till kronofogden. Denne svarade den 11 juni 1883 att redan avstånden till poststationerna i Stenåsa och Segerstad "lägga väsentligt hinder för indragning av den ifrågasatta poststationen, men härtill kommer dessutom, att pastorsämbetet i Hulterstad och Stenåsa församlingar genom densamma utväxlar sin ämbetspost, och av dessa skäl anser jag den ifrågasatta indragningen komma att medföra allt för stor olägenhet för att kunna tillstyrkas".

Länsstyrelsen skrev den 13 juni 1883 till poststyrelsen att den "med avseende å vad ortens kronofogde anfört, finner sig icke böra tillstyrka den ifrågasatta indragningen av poststationen i Hulterstad". Poststyrelsen lämnade ärendet utan åtgärd.

I Kastlösa socken finner man ett exempel på hur man vid genomförande av kronobrevbäringsreformen i första hand tog hänsyn till civilstatens behov. Poststationen med socknens namn förlades nämligen till Bredinge på stenkasts avstånd till ortens kronolänsman. Denne blev dock inte föreståndare. Det var annars en vanlig lösning i sådana fall då kyrkbyn inte blivit plats för socknens poststation.

I stället antogs från början mamsellen Elise Uddenberg till föreståndare med 100 kr i årsarvode. Hon tyckte att hennes arvode på 100 kr om året var i underkant och skrev den 24 juli 1876 till poststyrelsen med begäran om höjning av arvodet med 75 kr.

Poststyrelsen remitterade brevet till postkontoret i Stora Rör med begäran av "uppgift å omfånget av posttrafiken" vid poststationen i Kastlösa. Då kunde postmästare August Kempe bli svarande följande:

"Poststationen i Kastlösa är en av de stationer å södra linjen på Öland som har den mesta brevväxlingen, år 1875 avsatte nämnde station för 407 kr 02 öre frimärken och för första hälften av innevarande år 206 kr 44 öre frimärken, och som numera är daglig postgång på södra Öland, torde jag få tillstyrka någon tillökning i det nu anslagna arvodet till Kastlösa poststation".

Den i jämförelse med många andra poststationer höga uppbörden var tydligen nog för poststyrelsen att besluta om arvodesförhöjning utan att fröken Uddenberg först begärde entledigande och gavs tillfälle att söka den egna befattningen i konkurrens med andra spekulanter. Poststyrelsen prutade inte ens på kravet utan medgav i ett brev till postmästaren i Stora Rör den 12 september 1876 att arvodet skulle höjas till 175 kr om året. Till detta beslut kan också det faktum ha bidragit att frågan om poststationens eventuella flyttning till kyrkbyn hade förts på tal vid årets början och blivit avgjord fyra månader innan beslutet om arvodeshöjning fattades.

Den 15 januari 1876 hade nämligen två av kommunalstämman den 30 december 1875 utsedda representanter skrivit till poststyrelsen och begärt att få poststationen flyttad från Bredinge till kyrkbyn. Ur deras motivering gör jag följande utdrag:

"Poststationen, som officiellt benämnes Kastlösa, blev inom denna kommun vid ordnandet av den nya postgången - av vad orsak kan ej förklaras - förlagd till socknens norra utkant, tvärt emot vad som annars inom angränsande socknar tycks vara iakttaget, eller att förlägga poststationerna i närheten av kyrkan eller församlingens centrum. Kastlösa församling räknar dock mera än två tredjedelar av sina innevånare boende i kyrkans grannskap,

och även pastor och ordförande i kommunalstyrelsen ha sina bostäder och den mest korresponderande allmänheten likaså, och så av de inom församlingen lästa 20 å 25 tidningsexemplar och tidskrifter endast 3 å 4 stannar inom dess norra del (den omkring nuvarande poststationen belägna)".

Brevet som var daterat den 15 januari 1876 antecknades som inkommet till poststyrelsen den 28 januari. Från poststyrelsen skrevs den 1 februari till länsstyrelsen i Kalmar, som i sin tur kommunicerade med länsmannen och kronofogden. Den förstnämnde var av förklarliga skäl helt emot flyttning av poststationen och åberopade sin stora korrespondens. Han ansåg till och med att poststationen fanns på en väl belägen plats och att flyttningsbegäran bara dikterades av sökandenas *"obilliga begäran, bekvämlighet och mig veterligen hava de ej någon lokal att erbjuda eller gemensamt samlingsrum i Kastlösa"*. Kronofogde A Wellin höll naturligtvis sin länsman om ryggen och anförde i sitt remissyttrande den 3 maj 1876 bli följande:

"Orsaken därtill, att Bredinge föreslogs till station för posten inom Kastlösa socken var den, att berörde by är bostad för kronolänsmannen i orten, vars postförsändelser i tjänsteväg äro till antalet högst betydliga och mången gång av beskaffenhet att bära med minsta möjliga tidsutdräkt komma tillhanda, till följd varav jämväl är nödigt, att poststationen erhåller sitt läge så nära länsmanskontoret som möjligt. Härtill kommer jämväl, att Bredinge by, där stationen nu är belägen, är en av de folkrikaste byar inom socknen och ehuru näst Rösslösa by den nordligast belägna likväl icke är liggande på längre avstånd från socknens medelpunkt än 0,3 mil".

Sedan länsstyrelsen inte heller funnit skäl att flytta poststationen beslöt poststyrelsen vid föredragning den 19 maj 1876 att frågan skulle förfalla. Men frågan väcktes till liv redan i februari följande år. Då hade Elise Uddenberg fullföljt en tanke som hon stilla närde redan när poststationens flyttning fördes på tal första gången, nämligen att skaffa en lämplig bostad i kyrkbyn. Tillsammans med kyrkoherde J P Ljungquist och kommunalordföranden J G Fahlberg skrev hon den 20 februari 1877 till poststyrelsen och anhöll att poststationen skulle flyttas till Kastlösa. I inledningen av brevet finner vi bli följande text:

"Då undertecknad, Uddenberg, inköpt en lägenhet å Kastlösa bys ägor skulle genom ovannämnda flyttning icke allenast beredas mig den stora förmånen att befrias ifrån en icke obetydlig utgift för hyra m.m., utan därigenom skulle jämväl andra fördelar uppkomma. Den

av undertecknad, Uddenberg, inköpta fastigheten har nämligen en inom socknen fullkomligt central belägenhet och gränisar alldeles intill det ställe, där skjutsombyte nu sker, vadan efter flyttningen ombyte av skjuts kunde ske vid poststationen och därigenom vinnas tid".

Brevet föranledde poststyrelsen att skriva till länsstyrelsen för att fråga om "de särskilda omständigheter, på grund varav stationens bibehållande i Bredinge då ansågs önskelig, möjligen icke numera förefinnas". Vid remissbehandlingen anförde kronofogde Wellin att "de skäl, som av mig anförts mot nämnda flyttning, äro ännu lika gällande". Följden blev att länsstyrelsen även denna gång avstyrkte flyttning med anförande bland annat att "av befolkningen i Kastlösa socken ingen har så mångfaldig och viktig brevväxling som distriktets i Bredinge bosatte kronolänsman". Poststyrelsen skrev den 6 april 1877 till postmästaren i Stora Rör att poststationen inte skulle flyttas.

Efter fem år hade Elise Uddenberg tröttnat. Hon skrev den 10 augusti 1882 till poststyrelsen och begärde entledigande "emedan arvodet icke motsvarar de med befattningen förenade göromål". Sannolikt hade hon ett starkare skäl än det angivna. Ett motsvarande exempel på en föreståndares kamp att få ha poststationen på en plats om motsvarade egna önskemål finner vi bl a i Mörbylånga.

På olika sätt kunde poststationsföreståndarna engagera sig i samhällsfrågor. Ett litet mera udda fall finner man i Tjurlösa, där hemmansägaren Per Persson antogs till föreståndare vid starten med 1874 års ingång. Ägarna av hemmanen Tjurlösa 1 - 7 (däribland Per Persson) lyckades få namnet ändrat från Tjurlösa till Norrby genom beslut av kammarkollegium, uppläst i Löts kyrka under gudstjänsten den 1 augusti 1875. Poststationsföreståndaren ville naturligtvis också att det oönskade namnet Tjurlösa skulle strykas ur Postens annaler. Visserligen undertecknade han sitt brev till poststyrelsen den 18 november 1875 med "ödmjuka tjänare Per Persson", men texten i brevet var inte lika ödmjuk:

"Med anledning av bifogade Kungl.Maj:ts och Rikets Kammarkollegii utslag rörande namnförändring av bynamnet Tjurlösa får jag såsom poststationsföreståndare härstädes för ärade styrelsen tillkännagiva att denna poststation skall numera benämnas med namnet Norrby. Varför styrelsen täcktes vidtaga de åtgärder som i denna sak anses nödiga".

Vid handläggningen i Stockholm fann man namnet Norrby olämpligt, eftersom det vid sortering lätt kunde förväxlas med Norrbo i Gävleborgs län. Eftersom poststationen låg i Löts socken, beslöt man i stället att den skulle bära socknens namn och detta genomfördes från den 1 maj 1876.

Man finner ofta att poststationsföreståndarna engagerade sig i samhällets kamp för att bevara indragningshotade poststationer. Detta var naturligtvis samtidigt en kamp om den egna sysselsättningen, något som dock inte ofta framhölls i deras pläderingar. Som ett exempel väljer jag nedan ett utdrag ur ett brev som poststationsföreståndaren och klockaren Johan Peter Ljungström skrev till generaldirektör Wilhelm Roos personligen den 14 februari 1876, när länsstyrelsen hade föreslagit att poststationen i Wi skulle dras in. Postmästaren i Borgholm hade föreslagit Källa-borna att anförda rättviseskäl i sin kamp för poststationens bibehållande i Wi, men Ljungström sköt in sig på vissa sakska:

"De sjötrafikerande härstädes, 12 eller 15 skeppare, som med lika många fartyg segla från Källa hamn på Stockholm och andra orter äro i stort behov av att ha poststationen inom socknen för att ofördröjligen få sina hit ankommande telegram, commissioner, kontrakter, försändelser och brev, vilka fordra skyndsamt svar".

Detta gjorde inte något intryck på poststyrelsen utan den planerade indragningen av poststationen i Wi genomfördes med mars månads utgång 1876 till Ljungströms besvikelse.

Besviken blev väl också poststationsföreståndaren och organisten Malcolm Sjögren i Hessleby, vars poststation öppnades med 1874 års ingång men drogs in den 7 november samma år. Enligt kontraktet hade han ett årsarvode på 125 kr, men han fick bara ut den löpande delen för tiden fram till och med november trots formuleringen i kontraktet och trots hans framförda åsikt att det inte kunde vara fråga om någon månadsersättning.

Orsaken till att Sjögren blev uppsagd var att poststationen vid Hessleby kyrka drogs in, när järnvägen mellan Nässjö och Oskarshamn var färdig så långt att post och järnväg kunde förenas. En järnvägspoststation öppnades sålunda med namnet Marianne-lund i närheten av lantpoststationen. Malcolm Sjögren var besviken över att förlora sin anställning och anförde bl a följande i ett brev till poststyrelsen den 1 december 1874:

"Jag borde väl åtminstone innan ny förordnades, ha tillfrågats om jag ville fortfarande förestå Hessleby poststation, alldenstund lönen

fyrdubbelt höjdes. Förstfödsloren borde jag väl haft? Att stationen omdöptes till *Mariannelund*, lade inget hinder i vägen. Att arbetet och besväret vid stationen förr och nu är i det närmaste lika, är en sanning som inses utan bevis".

Med den höjda lönen avsåg Sjögren den ersättning som betalades till stationsföreståndaren vid den förenade post- och järnvägsstationen i Mariannelund. Postarvodet för detta uppdrag betalades till stationsföreståndaren Per Georg Aschan med 360 kr. Att Sjögren nämnt "fyrdubbelt" i sin anmälan till poststyrelsen torde ha hängt samman med att han kände till hela Aschans arvode, således även det som utgick för hans arbete med järnvägsärenden.

I anslutning till detta vill jag kort beröra en situation som uppstod i samband med indragningen av lantpoststationen i Marbäck. Den inrättades med 1874 års ingång med organisten Gustaf Sundberg som föreståndare. Helt sonika drogs den in den 22 november 1874 då den s k östra stambanan fullbordades, dvs den sist tillkomna delen av stambanan Stockholm-Malmö så, som vi känner den i våra dagar. Församlingsborna fick i stället anlita den förenade post- och järnvägsstationen i Aneby. Även om det är troligt att Sundberg ryktesvägen fick veta, att indragningen var beslutad, fick han inte tjänstevägen något tillkännagivande om det förrän den 22 januari 1875. Till dess envisades han med att ha poststationen öppen, men det framgår inte av tillgängliga dokument om han fortsatte att sälja frimärken och stämpla avgående post så länge. Han svarade själv för postföringen till och från stambanan, eftersom den tidigare anlätade postföringslinjen mellan Skänninge och Eksjö upphörde den 22 november 1874.

Sundberg anmälde i ett brev till poststyrelsen den 17 februari 1875, att han utan något riktigt besked om stationens indragning hade ansett "såsom plikt och rättvisa att själv ombesörja postens forsling tills något tillkännagivande om stationens indragning hann ankomma". Efter poststyrelsens prövning fick han lön för perioden fram till årsskiftet och postmästare Carl Pontus af Burén i Boxholm fick en skrapa av poststyrelsen med erinran om "att en annan gång bättre iakttaga postverkets fördel".

Exempel från förenade post- och järnvägsstationer

Arbetsbördan vid förenade post- och järnvägsstationer påtalas ofta i arkiven. Ett exempel hämtas från Vena, där stinsen C A J Kindlund blev ansvarig för posten från den 16 november 1879, då lantpoststationen i Vena drogs in. Hans begäran om löneförhöjning den 20 juni 1881 innehåller bl a följande rader:

"Vid denna stationen expedieras ej någon lösväska, varigenom dels lönen skulle bliva något större, dels arbetet något mindre än nu är förhållandet. I stället måste breven ett och ett utlämnas eller mottagas, vilket vållar mångdubbelt besvär.

Att i enlighet med Kungl. Poststyrelsens cirkulär hålla poststationen öppen endast 4 timmar om dagen är ej möjligt, utan att därigenom tillskynda allmänheten stort obehag. Stationens postområde är nämligen så stort, att mången har ända till 2 mil att färdas för att hämta eller avlämna post, vilket vållar, att allmänheten svårligen kan åtnöja sig med så kort in- och utlämningstid som föreskrivet är, utan får i stället stationen nästan ständigt, från tidigt på morgonen (kl 6.30 fm) till sent på aftonen (kl 7.30 em) hållas öppen. Dessutom, som varje familj, nästan, har anförvanter i US of America, är här en mycket stor post till och från nämnde land, som ej alls ger tillkänna besväret genom uppörd, så nästan all denna, såväl avgående som ankommande, betalas i Amerika".

Brevet resulterade i höjning av det årliga postarvodet vid järnvägsstationen från 180 till 240 kronor.

Ett annat exempel på arbetets omfattning vid en liten järnvägs-poststation hämtas ur ett yttrande av postinspektionen i Malmö på grund av en begäran den 11 mars 1905 av Olof Fredrik Axelsson i Sandbäckshult om höjning av det årliga postarvodet på 240 kr:

"Poststationen som är belägen vid järnvägsknutpunkt, har alla dagar med undantag av söndagar att expediera post till eller mottaga post från 14 postförande bantåg. Söndagar expedieras post till och mottages post från 12 bantåg.

Särskilt med hänsyn därtill, att poststationen förmedlar fackpostutväxlingen mellan postiljonskupéerna å linjen Berga-Kalmar och fyra postanstalter å linjen Mönsterås-Alsterbro, äro göromålen vid poststationen särdeles betungande. I denna postutväxling förekommer större delen av året, i regel tre gånger i veckan, post jämväl till resp från Öland".

För- och nackdelar med förening av post- och järnvägstjänst har stötts och blötts många gånger. Jag gör här ett hopp framåt i tiden för att finna den berörd på ett relativt sent stadium.

Under en remissbehandling 1939 i denna fråga fann postdirektionen i Malmö den principen riktig, att i den mån det var möjligt med hänsyn till trafikens omfattning, post- och järnvägs göromål skulle vara förenade under en och samma föreståndare. Motiv för detta och skäl för undantag framgår av följande utdrag ur postdirektionens brev till poststyrelsen den 23 juni 1939:

"Det torde ur allmän synpunkt få anses befogat, att vid sådana järnvägsstationer, där den tillgängliga arbetskraften icke helt behöver tagas i anspråk för järnvägsdriften, denna fria arbetskraft utnyttjas för det allmännas räkning. Därtill kommer också den fördel det innebär, att postgöromålen handhas av rutinerad och kompetent personal. Men en dylik anordning, som sålunda under vissa förhållanden måste anses både lämplig och önskvärd, kan naturligtvis icke utan olägenheter upprätthållas vid sådana trafikplatser, där post- och järnvägs göromålen var för sig äro av mera betydande omfattning. Då tiden för posttrafikanternas betjänande sammanfaller med tågens ankomst- eller avgångstider, måste givetvis uppstå allvarliga svårigheter att med en ekonomisk begränsning av arbetskraften kunna tillmötesgå trafikanternas anspråk på tidsenlig expediering."

När postkontoret i Sävsjöström flyttades till Nybro den 1 april 1905, ersattes det med en poststation, som inte förenades med järnvägen. Frågan blev aktuell mer än 30 år senare bl a på grund av att lantpoststationens lokal var bristfällig och att den lokala poströrelsen var vikande. I samhället bildades en opinion mot förening av post och järnväg. I en petition i februari 1938 protesterade samhällets invånare mot tänkt förflyttning av poststationen till järnvägsstationen. Till detta togs ingen hänsyn. Postdirektionen i Linköping skrev i sin framställning till poststyrelsen, att Kalmar Järnvägar önskade få poststationen förenad med järnvägsstationen och att en sådan förening var lämplig även för postverket och korre-

spondenterna. Man sparade dessutom in transporten mellan järnvägsstationen och poststationen. Poststyrelsen beslöt att poststationen i Sävsjöström skulle förenas med järnvägsstationen.

Ytterligare några exempel kan ges om villkoren för föreståndare för förenade post- och järnvägsstationer och konflikter som kunde uppstå mellan postens och järnvägens intressen.

I Aneby inrättades en järnvägspoststation den 15 september 1874 i anslutning till fullbordandet av den sk östra stambanan.

Aneby låg inom det stora område som postmästare Janne Lagerström i Växjö hade fått poststyrelsens uppdrag att inspektera. I samband med en sådan förrättning i Aneby i september 1880 råkade föreståndaren för den förenade post- och järnvägsstationen Filip Lagergren i konflikt med Lagerström. Oenigheten gällde uppsättning av postanslag på järnvägsstationen, något som Lagergren inte kunde finna stöd för i författningarna. Poststyrelsen ansåg inte att ärendet föranledde någon åtgärd, inte heller de anmärkningar som Lagerström i sin inspektionsrapport vid årsslutet riktade mot lantbrevbärarna på linjerna Aneby-Askeryd och Aneby-Bälaryd. De båda linjerna hade inrättats 1879 i samband med indragning av poststationerna i Askeryd och Bälaryd.

Inspektionen föranledde postmästare Lagerström att i efterhand skriva en anmärkning den 28 september 1880 till poststationsföreståndare Lagergren.

Denne kontaktade centrala distriktets postinspektion, som i sin tur anmälde ärendet till poststyrelsen. Postinspektionen skrev att poststationsföreståndaren, som i ett av postmästare Lagerström i egenskap av tillförordnad inspektör över poststationer och lantbrevbärare översänt cirkulär "trott sig finna åtskilliga med Kungl. Generalpoststyrelsens instruktion för lantbrevbärare icke så alldeles överensstämmande föreskrifter, hit insänt detsamma med begäran om upplysning huruvida han skall i tjänsten ålyda Kungl. Generalpoststyrelsens order eller Herr Inspektörens senare föreskrifter".

Det återopade "cirkuläret" hade Lagerström låtit trycka på Smålandspostens boktryckeri i Växjö och skickat till alla poststationsföreståndare, vid vars arbetsplatser han under sina resor funnit anledning att göra någon som helst anmärkning. Dokumentet speglade Lagerströms uppfattning om hur det praktiska arbetet skulle utföras. Många hade fått del av det tvåsidiga dokumentet, men få tycktes ha reagerat så som Carl Filip Lagergren i Aneby.

Den översändande postinspektören uppgav sig i texten i Lagerströms cirkulärutgåva finna bl a *"förekommande stadganden, som även för mig icke tyckes väl stämma med Instruktionens föreskrift"*.

Det gick lång tid innan poststyrelsen tog ställning, men lång tid efter att postinspektören i centrala distriktet hade vänt sig till poststyrelsen, beslöt denna den 21 februari 1893, att påtalade missöverensstämmelser i teoretisk och praktisk handläggning av vissa av lantbrevbärarnas uppgifter skulle *"ånyo anmälas i Kungl.Generalpoststyrelsen i sammanhang med frågan om utfärdande av förnyad instruktion för lantbrevbärare"*.

Från min egen aktiva tid i posten minns jag att det inte sällan rådde spänning under inventering av förenade post- och järnvägsstationer, förrättningar som alltid samordnades mellan postmästare och högre järnvägsbefäl. Påpekanden om saknade postala anslag i väntrummen var t ex känsliga. Detta kommer mig att tänka på vad hävder berättar om svårigheterna från början att skapa samarbete mellan post och järnväg när det gällde den lokala posttjänsten. Det finns också exempel på hur impopulärt det kunde vara för en stationsinspektör att åta sig befattningen som poststationsföreståndare. Stationsinspektör KJ N Lindhé i Sävsjö tryckte i ett brev till poststyrelsen den 11 juni 1865 på merarbetet med posten och begärde höjning av arvudet för detta. Han avslutade sitt brev med följande rader:

"Skulle Kungl.Styrelsen ej finna fog vara att min anhållan villfara, får jag på grund av Chefens för Statens Järnvägars skrivelse av 11 november 1862, innehållande antydning om rättighet men ej skyldighet för stationsinspektör att med denna tjänst förena den av stationsföreståndare, ödmjukast anhålla om avsked från denna befattning; då jag till fullo antager det ej kunna vara Kungl. Styrelsens mening att en sådan befattning skall vara förenad med direkt förlust för innehavaren".

Ofta löstes problemen med dubbelarbete genom att den ansvarige föreståndaren för en järnvägsstation tillerkändes biträdesanslag. På större stationer, som t ex Sävsjö, var detta vanligt. Föreståndarna blev också förhållandevis tidigt skilda från postgöromål. På mindre platser varade föreningen, åtminstone på vissa håll, ända till järnvägens nedläggning eller till poststationernas allmänna avveckling på 1970-talet.

Inventarier

De i hast tillsatta poststationsföreståndarna fick - bortsett från sigill, datumstämplar, vågmaterial och viss annan rekvisita - själva klara problemen med inventarier. De ordentliga föreståndarna utnyttjade egna möbler av olika slag för att lösa frågan, andra lät handlingar och post ligga framme på ett bord eller i någon skrubbe, innan frågan om ett lämpligt poststationsskåp för alla blev löst.

Av särskilt intresse anses frågan om datumstämplar vara, inte bara för att sådana i många fall levererades längre eller kortare tid efter poststationens start utan också därför att hanteringen av stämplarna fick särskild uppmärksamhet. Innan jag berör detta finner jag det lämpligt nämna att sigill och datumstämplar till 17 av 1874 års poststationer inom Kalmar postkontors förvaltningsområde levererades den 13 april 1874 från persedelförrådet. Fem dagar senare skickades därifrån 7 sigill och 6 datumstämplar till postkontoret i Borgholm och den 25 april ytterligare sex sådana av vardera slaget till Borgholm. Den 25 april skickades 14 sigill och 14 datumstämplar till postkontoret i Stora Rör. Man kan sålunda konstatera att ingen av de nya poststationerna på Öland fick sina datumstämplar förrän under andra hälften av april 1874.

Totalt sett drabbades nästan hela Småland av detta "fenomen". Till postmästaren i Växjö skickades sålunda så sent som den 23 maj 1874 29 sigill och lika många datumstämplar.

Jag har inte kunnat finna någon föreskrift om att frimärkena innan dess skulle makuleras genom bläckpåskrift med datum och poststationens namn, men så har skett i ovanligt stor utsträckning på småländska poststationer. Frågan tycks inte ha berörts i poststyrelsens brev till de småländska postmästarna i december 1873 med uppgift om innebörden av kronobrevbäringsreformen. Däremot finner man i poststyrelsens brev den 11 december 1873 till postmästaren i Halmstad följande avslutande mening: *"Vad särskilt frimärksmakuleringen angår, må, i brist på brevstämpel, densamma verkställas på det sätt att frimärkena med skrivbläck överkorsas"*. Det var sålunda inte krav på annat än makulering på betryggande sätt.

Det skulle vara intressant att veta vad som har drivit vissa poststationsföreståndare till den prydliga makulering, som gläder så många av dagens hembygdsfilatelister.

Poststationsföreståndarna fann sig i den långa leveranstiden och många antecknade sålunda snyggt och prydligt på brevens frimärken både inlämningsdag och poststationens namn. En och annan reagerade över väntetiden, som t ex organisten A J Sjögren i Järeda. Sitt förut nämnda brev den 10 mars 1874 till poststyrelsen angående extrautgifter för postföringen avslutade han med följande mening:

"Ödmjukast frågas orsaken, varför ej denna station bekommit sigill, stationsstämpel m m. enär flera stationer i närheten och däribland den på 1 1/4 mil härifrån belägna stationen Öster Ökna erhållit dessa nödiga saker". Det förefaller som om Sjögren inte fick något svar på sin fråga.

I Bälaryds socken i Jönköpings län antogs organisten Claes Johan Wahlgren till föreståndare för poststationen med samma namn (för övrigt av misstag kallad Bälaryd under en kort period efter tillkomsten). Postinspektör P Chr Bergman anmälde den 27 februari 1875 till poststyrelsen, att Wahlgren *"utan inspektionens vetskap avrest till Eksjö med poststationens vikter och decimalvägar i ändamål att få dem justerade"*. Wahlgren hade begärt att få ersättning för justeringskostnaden och för skjutsen samt traktamente. I sitt beslut åberopade poststyrelsen en bestämmelse som hade återgetts i ett mer än tio år gammalt cirkulär, daterat den 1 augusti 1864, och beslöt att betala justeringskostnaden men lät Wahlgren själv stå för skjutskostnaden. Något traktamente betalades inte ut.

Vikten av betryggande makulering av frimärkena framhölls upprepade gånger i poststyrelsens cirkulär. Detta torde ha bidragit till att en och annan postanställd påtalade dålig stämpling i brev till poststyrelsen. Detta gjorde t ex poststationsföreståndare J A G Thernström i Nybro i ett brev via postinspektionen i Malmö till poststyrelsen den 10 juni 1886. Han bifogade två kuvert för brev till korrespondenter i Nybro och skrev bl a att *"å det ena synes endast bokstäverna 'Stock', vilket lika gärna kan beteckna postanstalten Stocka eller Stockaryd som Stockholm, från vilken senare plats brevet var karterat. Å detta kuvert finnes dessutom ett 20 öres frimärke, som ej ens är makulerat aller avstämplat"*. Ärendet blev remissbehandlat och kom att till sist omfatta ett tiotal sidor, innan

det kunde läggas till handlingarna efter den slutliga kommentaren av postdirektören C H Westman i Stockholm den 14 oktober 1886. Andra liknande anmälningar om dålig avstämpling finns i arkivet under förra seklets sista decennier.

Även om det ligger något utanför ramen för detta ämne vill jag i anslutning till datumstämplar också berätta, att poststationsföreståndaren och tingsskrivaren P Petersson i Torsås fick finna sig i obehag från observanta kunder för att han använde en felaktig datumstämpel under en stor del av året. Detta fortfor trots att postmästaren i Kalmar redan i januari 1874 hade anmält till poststyrelsen vilket namn som borde finnas i stämpeln.

Vid detta tillfälle hade kungörelsen redan distribuerats om att en poststation med namnet Hingstorp skulle öppnas i llingetorp i Torsås socken alldeles i närheten av kyrkbyn. Möjligen kunde brådska på grund av det årets omfattande omorganisation ha varit orsak till att man i Stockholm inte genast reagerade på postmästarens anmälan. Stämpeln levererades sålunda med det felaktigt graverade namnet Hingstorp.

Först efter ett halvår, när poststationsföreståndare Petersson erinrade om felet i ett brev till kronofogden och påtalade vissa olägenheter, började man göra något åt saken. Ur Peterssons brev till kronofogden den 28 juli 1874 hämtas följande citat:

"Som jag och även en stor del brevavsändare, synnerligast från längre härifrån belägna orter, fått klagomål däröver, att de icke veta huru de skola adressera sina försändelser, utan äro helt och hållet villrådigas, får jag härmed vördsammast anhålla, att Herr Kronofogden ville vara god hos vederbörande begära den äskade namnförändringen. Jag överlämnar till Herr Kronofogdens bedömande huruvida stationens man bör vara antingen llingetorp eller Torsås".

Sedan landskansliet skrivit till poststyrelsen och tillstyrkt namnändring till Torsås, beslöt poststyrelsen att anta detta namn från den 1 oktober 1874. Hingstorp finns och fanns inte i sinnevärlden. Att namnet och datumstämpeln fick denna utformning torde ha berott på att man i rådande brådska läst fel i uppgifterna från Kalmar om namnen på de beslutade nya poststationerna. Det handskrivna ordet llingetorp kan lätt läsas som Hingetorp eller vid slarvig skrift som Hingstorp.

Inom ramen för inventarier vid poststationerna berör jag gärna en incident vid poststationen i Kristdala. Där var organisten Sven Magnus Körling föreståndare under 26 år från poststationens start

den 1 maj 1869. En dag under 1875 tog kronolänsman Bjärkegren i Figeholm poststationens vikter i beslag efter angivelse av en handlande Ohlsson. Denne hade uppgett, att vikterna inte var justerade i vederbörlig ordning. Senaste justeringsår var då 1873.

För poststationens del innebar "beslaget" blott att nya vikter rekvirerades från Persedelförrådet i Stockholm. Postmästare Tore Rudbeck i Vimmerby fick emellertid en erinran från poststyrelsen om att *"det tillhörde postkontoret att övervaka att vikterna i vederbörlig ordning varda justerade"*. Rudbeck, som gjort sig känd som författare, gillade inte en sådan "åthutning" och skrev bland annat, att han i ett av förrådsintendenten åberopat elva år gammalt cirkulär inte kunnat *"finna någon bestämd föreskrift för postkontor att (tid efter annan) göra sig underrättad om beskaffenheten av underlydande poststationers vikter"*.

Persnäs poststation var under en tid förlagd till gästgivaregården i Södsvik. Där gick det hett till däribland. Åtminstone skulle man kunna antyda detta när man läst inspektionsrapporten från postmästaren i Kalmar till poststyrelsen i november 1883. Efter att ha rapporterat åtskilligt negativt om de poststationer som lydde under postkontoret i Stora Rör skriver han följande:

"De postkontoret i Borgholm underlydande stationerna företedde i allmänhet bättre ordning dock förefanns även vid en del av dessa stationer skäl till anmärkningar, såsom att vid Persnäs station icke fanns någon brevvåg. Ena delen av vågbalansen syntes hava blivit begagnad såsom hammare och nu söndrig gjorde hela vågbalansen obrukbar. För vägning av brev användes därför en gammal lodbetsman".

Från datumstämplar och vikter är steget inte så långt för att beröra beskaffenheten av de lokaler som poststationsföreståndarna tvingades arbeta i, när de inte hade verksamheten förlagd till sina hem. Så var t ex fallet för de poststationsföreståndare som arbetade i eller intill järnvägsstationer.

Efter på papperet genomförd skilsmässa mellan post och järnväg hände det ibland att den ersättande "lantpoststationen" fick vara kvar i järnvägsstationen. Så var t ex fallet i Hultsfred, där den med 1874 års ingång öppnade poststationen flyttades den 18 juni 1874 från gästgivaregården till järnvägsstationen i samband med att trafiken öppnades på en delsträcka av linjen Nässjö-Oskarshamn. Den 1 februari 1899 skildes post och järnväg åt formellt och poststationen inrymdes i en outnyttjad del av stationshuset. Från

den 1 juli 1902 övertog Hulda Åkerhielm poststationen. Den provisoriskt inredda lokalen borde inte ha varit godkänd, något som framgår av Huldans brev den 17 september 1904 till postinspektören med begäran att få flytta den *"till en nära intill järnvägsstationen liggande byggnad"*. Ur hennes brev hämtar jag följande rader:

"Oaktat jag har kamin som under vintermånaderna brinner hela dygnet om, kan värmen ej utestänga eller borttaga den fuktighet, som uttränger från golv och väggar som här äro av cement utan någon som helst betäckning och då utgångsdörren ligger åt nordväst utan ringaste förstuga eller skydd för väder och vind, är det ej underligt att både jag och det biträde jag har, blivit begåvade med reumatism i lederna och kylknölar på fötterna".

Ett litet men betydelsefullt bidrag till poststationer på landsbygden var de postuppsyningsmansplatser, som under perioden 1861-1865 organiserades som poststationer. Inom det geografiska området för denna uppsats fanns ett fåtal sådana. En låg i Borgholm och ersattes med ett förvaltningspostkontor den 1 juni 1850. En annan inrättades som postuppsyningsmansplats i Böda med 1848 års ingång. Där hade länge funnits en uppsyningsman för posttrafiken.

Den år 1848 i Böda tillsatte postuppsyningsmannen Melcher Falkenberg blev poststationsföreståndare den 15 februari 1861, födelsedatum för vårt lands första poststationer. Jag finner det av visst intresse att här beröra ett litet ärende som kan hänföras till gruppen inventarieproblem. En kort tjänsteanteckning med orden *"Låset får han köpa"* på hans brev till poststyrelsen i november 1860 bekräftar en skyddsåtgärd mot brott av det för postverkets del mera ovanliga slaget. Falkenberg hade tidigare anmält, att kolboden vid reservangöringsplatsen i Engjersnäs hade blivit tullad på sitt innehåll. Nu rapporterade han att han *"sent omsider råkat smeden Wennberg i Grönkulla"*. Rådslag med denne föranledde honom att rapportera följande:

"Hänglås för kolboden uppfyller icke sitt ändamål, emedan den både kan uppdyrkas och sönderbrytas; utan har jag hos smeden Wennberg påsett en sorts fällbomslåsar, vilka varken kunna sönderbrytas eller uppdyrkas och åtager sig smeden Wennberg att en sådan lås förfärdiga och fastsätta för 3 rdr rmt".

Den 29 december 1860 anmälde Falkenberg till poststyrelsen, att han hade avsynat smedens arbete. Det blev dyrare än förutsett på grund av att kolboden hade två dörrar, men poststyrelsen beslöt ändå den 7 januari 1861 att postmästaren i Borgholm skulle av postmedel betala de fem riksdaler som sluträkningen gick på.

Register över orter

Ortnamn	sid	Ortnamn	sid	Ortnamn	sid
Algutsboda	14	Ilingetorp	35	Stenåsa	23
Algutsrum	16	Järeda	7,34	Störlinge	17
Aneby	28,31	Kastlösa	24	Sävsjö	32
Boaryd	5	Klövdala	9	Sävsjöström	30
Boxholm	28	Kristdala	35	Södra Möckleby	21
Bälaryd	34	Lindstorp	9	Södra Vi	10
Böda	38	Långasjö	12	Tjurlösa	26
Bölaryd	34	Marbäck	28	Torsås	13,35
Dalhem	8	Mariannelund	27	Vena	29
Djursdala	15	Norra Möckleby	18	Wi	27
Drev	3	Nybro	34	Virserum	7
Egby	22	Persnäs	36	Värnanäs	13
Emmaboda	14	Prestnäs	5	Ödestugu	6
Figeholm	10	Påryd	13	Öjkroken	32
Haurida	11	Runsten	20	Ölands Egby	22
Hessleby	27	Sandbäckshult	29	Ölands Smedby	20
Hingstorp	35	Sandseryd	3		
Hossmo	14	Sankt Sigfrid	14		
Hulterstad	23	Segerstad	23		
Hultsfred	36	Sjösås	3		
Högby	15	Spånga	8		

Posthistorisk skriftserie omfattar ett antal böcker om Småland

Posthistoria från Ljungby kommun
 Kommunikation i gränsbygd
 Kommunikation i Västbo
 Kommunikation i Kinnevald
 Kongaposten
 Berättelser från glesbygd
 Mitt i Småland
 På post i Mo härad
 Posten i Njudung
 Humlegubbar
 På post i norra Småland

Dessutom finns drygt 300 posthistoriska småskrifter med korta berättelser från totalt 4000 svenska orter.

Komplett förteckning rekvireras från Erik Lindgren, Blåbärsvägen 4, 352 45 VÄXJÖ.